

Harčar, Peter; Uličný, Marián

Predbežné výsledky archeologického výskumu kostola Sv. Jána Krstiteľa v Sabinove

Archaeologia historica. 2007, vol. 32, iss. [1], pp. 383-388

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/140723>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Predbežné výsledky archeologického výskumu kostola Sv. Jána Krstiteľa v Sabinove

PETER HARČAR – MARIÁN ULIČNÝ

Abstrakt: Archeologický výskum v kostole sv. Jána Krstiteľa v Sabinove v roku 2005 zachytil pôdorys pôvodného ranogotického kostola z druhej polovice 13. storočia. Výskum priniesol dôležité informácie aj o náruste terénu a vývoji povrchov, ako aj doklady o intenzívnom pochovávaní v interiéri.

Kľúčové slová: Sabinov – kostol – stavebný vývoj – podlahy – krypty.

Preliminary Results of the Archaeological Research of the Church of St. John the Baptist, Sabinov

Abstract: Archaeological research in the Church of St. John the Baptist in Sabinov in 2005 defined the ground plan of the original early-Gothic church from the second half of the 13th century. The research brought important information on the structure of the terrain and the evolution of the surface layer, as well as evidence of multiple burials in the church.

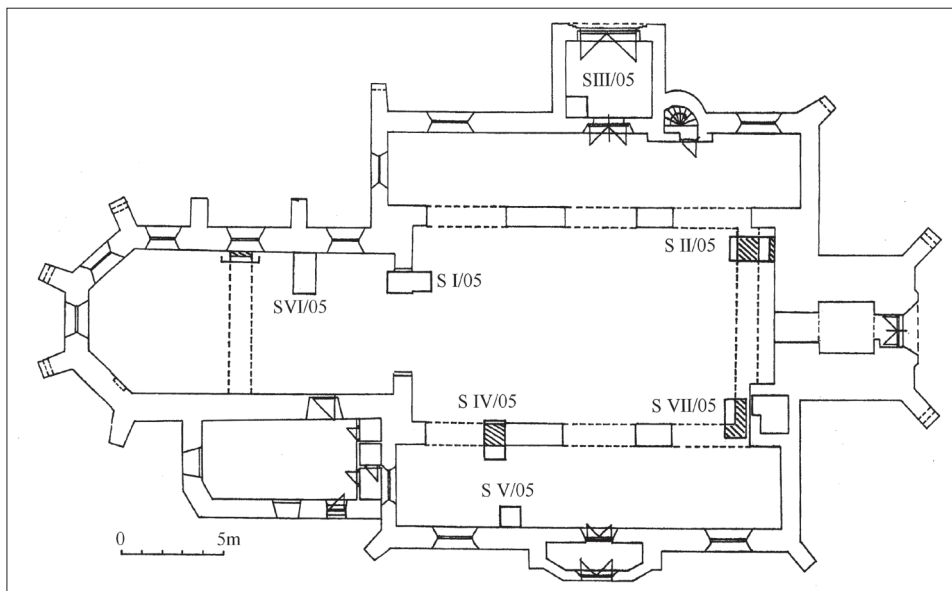
Key words: Sabinov – church – building development – floors – crypts.

Pamiatkový úrad SR Bratislava realizoval v mesiacoch august–september 2005 čiastkový predstihový sondážny výskum v interiéri Rímskokatolíckeho kostola Štátia Sv. Jána Krstiteľa v Sabinove. Hlavným cieľom výskumu bolo zdokumentovať staršie úrovne povrchov a dlažieb ohrozené zamýšľanými stavebnými úpravami spojenými s realizáciou podlahového vykurovania kostola. Poznatky sondážneho výskumu boli v auguste 2006 doplnené dokumentáciou odkrytých archeologických situácií a nálezov počas prebiehajúcich stavebných prác.

Predstihový výskum bol limitovaný nepretržitým používaním objektu. Postupne bolo otvorených 7 menších archeologických sond tak, aby neobmedzovali vlastníka nehnuteľnosti (obr. 1). Drevenými stupňami vyvýšená liturgická časť svätyne a sakristia sa nemohli v tejto etape skúmať.

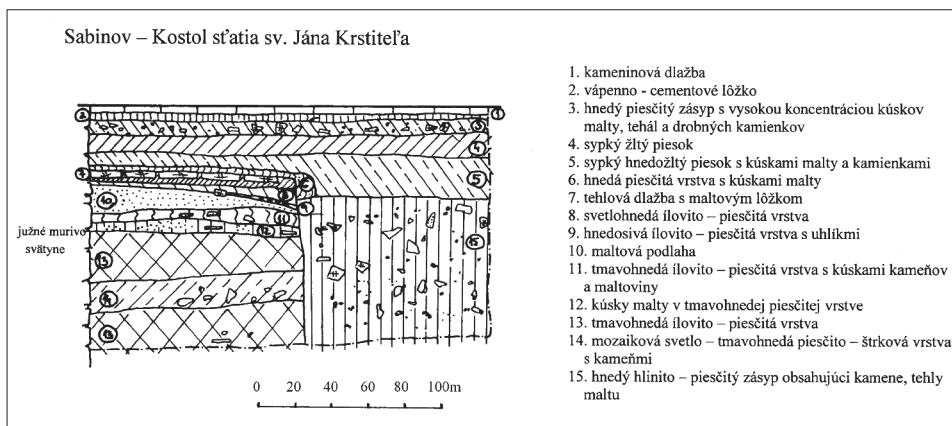
Doterajšia literatúra uvádza, že súčasné neskorogotické trojlodie vzniklo rozšírením pôvodnej ranogotickej lode kostola (Súpis pamiatok 1969, 74). Výskum tento predpoklad plne potvrdil. Presvedčivo to dokazuje zachytené 100 cm široké kamenné murivo v sonde IV/2005 v arkádovom priestore medzi hlavnou a severnou loďou kostola. Začistená bola len jeho zachovaná koruna, nakoľko pozdĺž oboch líc viedli živé elektrické vedenia. Obvodové severné a južné murivo pôvodnej lode bolo neskôr odkryté aj pod ďalšími arkádami v roku 2006 výkopmi pre inžinierske siete. Nový poznatok však priniesla sonda II/2005, situovaná pri západnej stene hlavnej lode. Vo vzdialenosti 95 cm od západnej steny bolo dokumentované pôvodné ukončenie ranogotickej lode. Kamenné nadzákladové murivo dosahovalo hrúbku 95 cm. SZ vnútorné nárožie ranogotickej lode, ktoré dokazovalo previazanosť severného a západného obvodového muriva, bolo odokryté sondou VII/2005. Jasne zreteľné základové odskoky poukazovali, že úroveň podlahy bola v hĺbke až 80 cm pod jestvujúcim terénom.

Sonda VI/2005 nepotvrdila staršiu zaniknutú svätyňu. Naopak, doložená stratigrafia dovoľuje konštatovať, že súčasná svätyňa v západnej časti kooptovala ranogotickú svätyňu, ktorá bola neskôr predĺžená východným smerom. V južnej časti sondy sa podarilo zachytiť maltovú dlážku na rozhraní základového a nadzákladového muriva v hĺbke cca 40 cm pod jestvujúcim povrchom svätyne (obr. 2). Pod maltovou podlahou sa nad neporušeným rastlým piesčito-ílovitým terénom zachovala vrstva stavebného odpadu z čias výstavby kostola. Pochádza odtiaľ hnedosivý šikmo zarovnaný okraj z hrnca na vnútornej strane s nevýrazným žliabkom, ktorý sa materiálom hlási do 13. storočia. Niveleta medzi svätyňou a loďou bola teda značne rozdielna. Prechod do svätyne bol prostredníctvom najmenej dvoch stupňov, na čo poukazuje aj odstupňovaný základový odskok víťazného oblúka v sonde I/2005 v hĺbkach 50 a 60 cm pod jestvujúcim povrchom svätyne.

Obr. 1. Sabinov – Kostol S'atia Sv. Jána Krstiteľa. Pôdorys kostola.

Abb. 1. Sabinov – Kirche St. Johannes der Täufer. Grundriß der Kirche.

Sabinov – Kostol s'atia sv. Jána Krstiteľa

1. kameninová dlažba
2. vápenno - cementové lôžko
3. hnedý piesčitý zásep s vysokou koncentráciou kúskov malty, tehál a drobných kameňkov
4. sypký žltý piesok
5. sypký hnedožltý piesok s kúskami malty a kameňkami
6. hnedá piesčitá vrstva s kúskami malty
7. tehlová dlažba s maltovým lôžkom
8. svetlohnedá ílovlto – piesčitá vrstva
9. hnedosivá ílovlto – piesčitá vrstva s uhlíkmi
10. maltová podlaha
11. tmavohnedá ílovlto – piesčitá vrstva s kúskami kameňov a maltoviny
12. kúsky malty v tmavohnedej piesčitej vrstve
13. tmavohnedá ílovlto – piesčitá vrstva
14. mozaiková svetlo – tmavohnedá piesčito – štrková vrstva s kameňmi
15. hnedý hlinito – piesčitý zásep obsahujúci kamene, tehly maltu

Obr. 2. Sonda VI/05 – západný profil.

Abb. 2. Sonde VI/05 – Westprofil.

V roku 2006 sa v rozšírenej ryhe pri severnej stene svätyně zachytil fragment kamenného muriva východného záveru ranogotckej svätyně. V tom čase boli odstránené aj spodné, zasolené časti omietok v sakristii. Na jej južnej stene tak bola čitateľná cezúra dokumentujúca vonkajšie severovýchodné nárožie staršej fázy svätyně. Výskumom tak môžeme rekonštruovať pôvodnú ranogotckú dispozíciu kostola. V prvej stavebnej etape kostol postrádal vežu a sakristiu.

Pri datovaní výstavby prvotného kostola sa môžeme opierať jednak o ojedinelý fragment hrca z 13. storočia, ako aj doterajšie poznatky o najstarších dejinách Sabinova na základe dochovaných písomných prameňov. V Sabinove, podobne ako vo Veľkom Šariši (v podhradí komitátneho hradu Šariš) a v Prešove, boli po tatárskom vpáde usadení nemeckí hostia. Prvá písomná správa dotýkajúca sa Sabinova pochádza z roku 1248 v súvislosti s dohodou s jágerským biskupom ohľadne desiatkov zo stredošarišských obcí. V 13.–14. storočí Sa-

binov spolu s Veľkým Šarišom a Prešovom tvoril osobitné Spoločenstvo toryských miest. Kolektívne výsady udelil mestečkám Ondrej III. v roku 1299 (Uličný 1990, 276–278; Kónya 2000, 68–86).

Najstaršie nepochybné správy o tunajšej farnosti sú až v pápežských registroch z 30. rokov 14. storočia. Je však nepochybné, že farský kostol bol postavený oveľa skôr. Doterajšie poznatky o výstavbe farských kostolov vo výsadných obciach na Spiši naznačujú, že veľká časť z nich bola postavená zväčša od záveru 50. po 80. roky 13. storočia (Žáry 1986, 26–31), teda v rozpätí cca 20–30 rokov od intenzívnej kolonizácie po tatárskom vpáde. Analogickú situáciu môžeme sledovať aj v prípade Veľkého Šariša. Výstavbu tunajšieho kostola je možné datovať do 3. štvrtiny 13. storočia (Veľký Šariš 1999, 34). Rozľahlý farský kostol, ktorého súčasťou bola veža a sakristia, však dokladá väčší význam tohto mestečka oproti Sabinovu a Prešovu. Je však nanajvýš pravdepodobné, že aj v Sabinove a Prešove boli postavené sakrálne stavby niekedy na rozhraní tretej a štvrtej štvrtiny 13. storočia.

Do druhej stavebnej etapy môžeme zaradiť výstavbu veže kostola. Situovaná bola v tradičnej polohe na západnej strane. Zrejme mohutnosť plánovanej stavby bola príčinou, že ju stavali samostatne. Až po jej dostavbe západnú stenu ranogotického kostola zbúrali a loď predĺžili k murivu veže, čím sa predĺžila o približne 1 m. Západný portál veže je odvodený od portálu kaplnky sv. Michala v Košiciach a zaraďuje tak výstavbu veže do obdobia záveru 14.–začiatku 15. storočia (Súpis pamaitok 1969, 74). Kostol aj po dostavbe veže zostal jednolodový. Dokazujú to aj zachytené situácie v exteriéri kostola v roku 2001, keď boli v súvislosti so znižovaním terénu na západných fasádach dokumentované zreteľné cezúry medzi hlavnou loďou a bočnými loďami. Na pôvodnú úroveň terénu poukazoval základový odskok zachytený približne v rovnakej hĺbke ako pri pôvodnej lodi kostola. Avšak pri likvidácii západnej steny došlo k rozhodnutiu realizovať novú podlahu vyššie, čo naznačuje 40 cm vysoké ponechané nadzákladové murivo zbúraných murív lode. Navýšenie terénu zrejme súviselo s intenzívnym pochovávaním a tým aj nárastom terénu v exteriéri. Do úvahy však prichádza aj snaha o redukciu výrazného rozdielu nivelet medzi loďou a svätyňou. Nepochybné už v tejto etape je nevyhnutné uvažovať o existencii sakristie. V tesnej blízkosti farského kostola v roku 1398 začali aj s výstavbou cintorínskej kaplnky Panny Márie.

Počiatok ďalšej výraznej prestavby kladú písomné správy do začiatku 60. rokov 15. storočia (Kónya 2000, 109). Najneskoršie v tomto období pôvodnú kvadratickú svätyňu rozšírili východným smerom na súčasný polygón. Pôvodné ranogotické pastofórium zo zbúranej východnej steny bolo sekundárne umiestnené na severnú stenu vedľa vstupu do sakristie. Nové obdĺžnikové pastofórium s kovovou mriežkou bolo osadené v severovýchodnej stene polygónu. Rozšírená svätyňa bola pokrytá keramickou dlažbou pozostávajúcou (ako svedčí zachovaný fragment v sonde VI/2005) z diagonálne kladených dlaždíc rozmerov 20×20×3 cm, vsadených do maltového lôžka (obr. 3). Priam analogickú neskorostredovekú dlažbu nedávno dokumentoval výskum v kostole v Spišskej Belej-Strážkach (Kučerová 2006, 29). Nepochybné v súvislosti s rozšírením svätyne bola zväčšená aj sakristia kostola.

Rozšírením po oboch stranách pôvodnej lode vzniklo v závere 15. storočia súčasné trojlodie. Začiatkom 16. storočia bolo postupne zaklenuté pod vedením majstra Mikuláša Krompholza vystriedaného majstrom Jánom z Prešova. Rokom 1523 je datovaná empora s polygonálnymi tordovanými stĺpmi. S poslednými stavebnými úpravami súvisí aj ďalšie, v poradí už tretie vežovité pastofórium. Na začiatku 16. storočia bola už v renesančnom výraze dostavaná južná predsieň so zachovanými malbami na klenbách. Z rovnakého obdobia pochádzajú severný portál, južný portál a kazateľnica, prisudzované Vincentovi z Dubrovnika. Prestavba kostola bola ukončená úpravou hornej časti veže, kde vznikla arkádová chodba na kamenných krakorcach. Nivelety terénu v novom trojlodí sa už výraznejšie nelíšili od druhej stavebnej etapy. Sondou V/2005 bola zachytená úroveň základov severnej lode v hĺbke cca 35 cm. V približne rovnakej úrovni boli v sonde III/2005 dokumentované úrovne základových odskokov murív južnej lode a predsieni. Pôvodná úroveň terénu je dodnes čitateľná na prezentovanej päte kazateľnice. Rozšírením sondy VII/2005 sa odhalila aj profilovaná

Obr. 3. Tehlová stredoveká dlažba vo svätyni kostola.
Abb. 3. Mittelalterlicher Ziegelfußboden im Chorraum der Kirche.

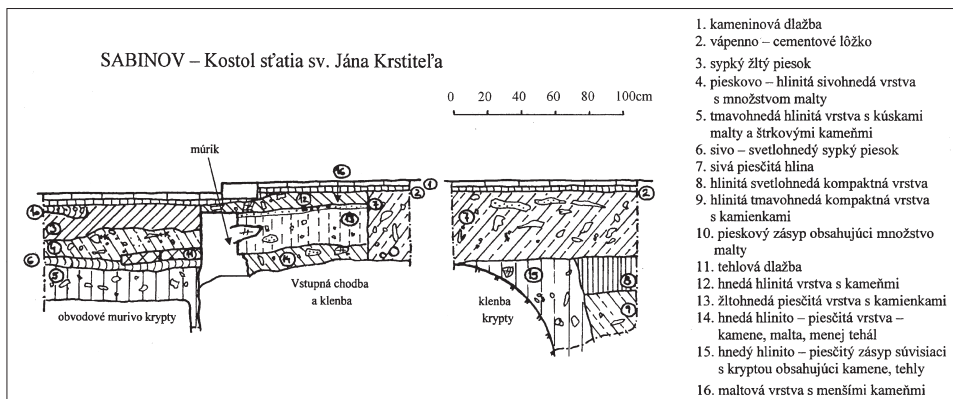
pätky pilierov empory, ako aj zvyšky pôvodnej rannonovovekej dlažby (jej zvyšky boli v predstihu dokumentované v sondách I, IV, V, VII/2005). Táto dlažba sa zachovala len v malých fragmentoch pri víťaznom oblúku, obvodových stenách, pilieroch (obr. 5) a pri pôvodnom vstupe do krypty. Nepochybne v úrovni tejto dlažby boli pôvodne osadené dva renesančné epitafy nájdené v sekundárnych polohách počas znižovania terénu. Prvý epitaf ležal v západnej časti hlavnej lode, druhý v južnej predsieni. Zachované zvyšky podlahy dosvedčujú, že novoveká podlaha bola realizovaná v úrovni pôvodnej neskorostredovekej podlahy kombináciou pôvodných neskorostredovekých dlaždíc a nových tehál formátu 22–23×16–17×5 cm.

S novými úpravami však súviselo zvýšenie úrovne dlažby vo svätyni kostola, ktorá bola uložená cca o 25 cm vyššie nad úrovňou stredovekej podlahy. V sonde I/2005 bol pod víťazným oblúkom zachytený tehlový murovaný schodík oddeľujúci prostrednú loď od svätyně (obr. 4). V sonde I/2005 sa zachovalo v časti svätyně len maltové lôžko s odtlačkami po tejto dlažbe, v sonde VI/2006 je táto dlažba zreteľná odtlačkom na omietke v hĺbke cca 15 cm.

Zrejme niekedy v závere 17., resp. polovici 18. storočia bola krypta rozšírená novými priestormi pod východnou časťou južnej lode s novým vstupným otvorom na južnej fasáde. Pri znižovaní terénu bola nad rozšírenou časťou krypty dokumentovaná mladšia dlažba z nepravidelných veľkých pieskovcových platní a tehál. Zvyšky takejto dlažby boli zachytené aj v južnej predsieni kostola.

pätka piliera empory osadenej na kamennom kvádri. Dlažba v trojlodí bola zrejme prispôbena dlažbe vo svätyni. Pôvodné dlaždice boli zachytené v mladšej preskladanej novovekej dlažbe. Ako dosvedčuje murivo na západnom profile sondy V/2005, bol priestor severnej lode niekedy v závere stredoveku, resp. počiatkom novoveku predelený stenou. V tomto období vznikla aj menšia krypta v svätyni, ktorej tehlová klenba bola zachytená sondou I/2005, avšak jej vnútorný priestor nebol skúmaný (obr. 4).

V novoveku (zrejme v 17. storočí) vznikla krypta pod hlavnou loďou kostola, zaklemtá dvoma valenými klenbami dosadajúcimi na obvodové steny, a dva centrálne situované piliere. Výstavbou novej krypty sa zrušil vstup do staršej krypty vo svätyni. Znížením terénu v roku 2006 bol zdokumentovaný jej vstupný otvor prekrytý pieskovcovou krycou platňou v úrovni tehlovej dlažby. V tomto období boli odhalené aj všetky utopené

Obr. 4. Sonda I/05 – severný a východný profil.

Abb. 4. Sonde I/05 – Nord- und Ostprofil.

Obr. 5. Zvyšky novovekej dlažby pri pilieri empory.

Abb. 5. Überreste des neuzeitlichen Fliesenbodens am Pfeiler der Empore.

Na lôžku vytrhanej tehlovej dlažby v sonde I/2005 bol nájdený grajciar Márie Terézie. Na základe písomných prameňov môžeme tento grajciar dať do súvisu so stavebnými úpravami v kostole v roku 1766 (Kónya 2000, 176). Nepochybne v tomto období pôvodnú tehlovú dlažbu nahradili novou, zrejme z pieskovcových platní. Kým tehlová dlažba v svätyni bola úplne vytrhaná a nahradená približne v pôvodnej nivelete, v priestore trojlodia nebola odstránená úplne. Trojlodie bolo pokryté tenkou vrstvou hlinitej navážky, v ktorej sa nachádzali zlomky z hrnčiarskeho riadu, ako aj neskororenesančných a barokových kachlíc. Baroková dlažba však bola úplne zlikvidovaná stavebnými úpravami na prelome 19. a 20. storočia. Podlaha z kamenných platní bola zachytená v roku 2001 v exteriéri pred vstupom do južnej predsieň kostola. Dlažba z pieskovcových platní bola odhalená aj v priestore sakristie počas výkopov pre inžinierske siete v roku 2006.

Posledné výraznejšie stavebné úpravy sa realizovali na objekte v závere 19. storočia v súvislosti s požiarom a následným zrútením klenby podvežia. Okrem iného boli betó-

novými primúrovkami staticky zabezpečené základy veže, ako aj oporné piliere trojlodia a svätyne, obnovená veža, realizované nové krovy a regotizované okenné a dverné otvory v sakristií. Kostol bol pokrytý novou kameninovou dlažbou. Terén v trojlodí bol vtedy zvýšený mohutnou vrstvou piesku a od tejto úpravy bola niveleta svätyne zvýraznená už len nevýrazným schodíkom.

Archeologický výskum zdokumentoval mimoriadne intenzívne pochovávanie v interiéri. Stratigraficky, resp. nálezovým materiálom, boli doložené hrobové jamy stredovekých hrobov v sondách VI a VII/2005, zásypy novovekých hrobových jám v sondách II, V a VII/2005. Mohutný zásah v súvislosti s novovekým pochovávaním sa zachytil sypkým zásypom v južnej časti sondy VI/2005. Z časových dôvodov neboli skúmané v dostatočných hĺbkach zachované a tým stavebnými prácami neohrozené hroby ľudských jedincov. Predsa však výskum priniesol prvé primárne doklady o rozsahu, intenzite a superpozícii pochovávaní v interiéri kostola v období stredoveku až novoveku.

Rozsahom nevelký sondážny výskum v interiéri kostola sv. Jana Krstiteľa v Sabinove priniesol nové, kľúčové poznatky o stavebnom vývoji tejto významnej stredovekej sakrálnej stavby.

K tisku doporučil doc. PhDr. Michal Slivka, CSc.

Literatúra

KÓNYA, P. a kol., 2000: Dejiny Sabinova. Sabinov.

KUČEROVÁ, M., 2006: Archeologický výskum v Kostole sv. Anny v Strážkach, Monumentorum tutela – Ochrana pamiatok 17, 27–36.

SÚPIS PAMIATOK, 1969: Súpis pamiatok na Slovensku. Zväzok tretí. Bratislava.

ULIČNÝ, F., 1990: Dejiny osídlenia Šariša. Košice.

VELKÝ ŠARIŠ, 1999: Veľký Šariš – mesto a hrad. Veľký Šariš.

ŽÁRY, J., 1986: Dvojloďové kostoly na Spiši. Bratislava.

Zusammenfassung

Vorläufige Ergebnisse der archäologischen Erforschung der Kirche St. Johannes der Täufer in Sabinov

Im Zusammenhang mit den beabsichtigten Arbeiten zur Herrichtung der Oberflächen im Interieur des kulturellen Naturdenkmals der Römisch-katholischen Kirche St. Johannes der Täufer in Sabinov erfolgte im Jahre 2005 teilweise eine archäologische Sondierungsvorgrabung. Dabei wurden kleinere Sonden im Chorraum, in den Eckbereichen der dreischiffigen Kirche und in der Südvorhalle abgesteckt. Die archäologische Grabung hat klar erwiesen, daß die ursprüngliche frühgotische Kirche bis heute sowohl in der materiellen Substanz des Hauptschiffes als auch in der des Chorraums enthalten ist. Das frühgotische Schiff war im Westen ursprünglich ein wenig kürzer. Während den Bauarbeiten im Jahre 2006 gelang es, den ursprünglichen Abschluß des geraden Chorraums der frühgotischen Kirche zu erfassen.

In der zweiten Bauetappe wurde ein Turm an die Kirche angebaut, wobei das Schiff um einen Meter in westliche Richtung verlagert wurde. Die derzeitige Gestalt der Kirche (dreischiffig mit polygonalem Chorraum) ist mit der dritten, entscheidenden, in der zweiten Hälfte des 15. bis Anfang des 16. Jahrhunderts erfolgten Bauetappe verbunden.

An den gesäuberten Profilen der Sonden gelang es, insgesamt 5 verschiedene Veränderungen der Oberflächen im Kircheninnern festzustellen. Die Bodenfliesen im Raum des Kirchenschiffes und des Chorraums hatten verschiedene Höhenniveaus. Der ursprüngliche Fußboden im Schiff befand sich bis zu 80 cm unter der derzeitigen Geländeoberfläche.

Ziel der Sondierungsvorgrabung war es nicht, die tief genug gelegenen, erhaltenen und deshalb durch die Bauarbeiten nicht gefährdeten Gräber menschlicher Individuen zu erforschen. Dennoch lieferte sie jedoch Primärbelege über Umfang, Intensität und Superposition der im Kircheninnern während des Mittelalters bis zur Neuzeit erfolgten Bestattungen.

Deutsch von Bernd Magar